

تحلیل جامعه‌شناختی نقش عوامل روانی-اجتماعی بر شکاف بین نگرش و رفتار

زیست‌محیطی؛ مورد مطالعه (شهروندان شهر کرمانشاه)

داریوش احمدیان^۱؛ نورمحمد رضایی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۳۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۱/۳

چکیده

پژوهش حاضر با هدف درک تأثیر نقش عوامل روانی-اجتماعی بر شکاف بین نگرش و رفتار زیست-محیطی در شهر کرمانشاه و با روش پیمایش صورت گرفته است. ابزار جمع‌آوری داده‌ها پرسشنامه بوده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که میانگین متغیر ارزش‌های زیست‌محیطی شهروندان، متوسط؛ اثربخشی شخصی، متوسط رو به پایین و متغیر احساس تعلق مکانی شهروندان، متوسط رو به بالا می‌باشد. نتایج آزمون فرضیات نشان داد که بین این متغیرها و متغیر وابسته تحقیق (شکاف بین نگرش-رفتار) همبستگی و رابطه آماری معنی‌داری وجود دارد. همچنین نتایج یافته‌ها حاکی از توانایی تبیین ۱۱ درصدی متغیرهای مستقل؛ نسبت به واریانس متغیر نگرش-رفتار را دارند. به صورت کلی می‌توان نتیجه گرفت که هر چند متغیرهای فوق همبستگی معنی‌داری با شکاف بین نگرش و رفتار زیست‌محیطی نشان دادند؛ اما نباید از دیگر مفاهیم و سازه‌ها که در مدل‌های مختلف ارائه شده‌اند، غافل بود و باید تحقیقات گسترده‌ای در این زمینه صورت گیرد تا به یک مدل کلی، جامع و با سازه‌های بیشتر برای تبیین این شکاف دست یابیم.

واژه‌های کلیدی: نگرش و رفتار زیست‌محیطی؛ ارزش‌های زیست‌محیطی؛ احساس تعلق؛ اثربخشی شخصی؛ کرمانشاه.

^۱ . دکتری جامعه‌شناسی، مدرس دانشگاه فرهنگیان، ایلام، ایران (نویسنده مسؤول).

d_ahmadian60@yahoo.com

^۲ . استادیار گروه روان‌شناسی، دانشگاه فرهنگیان، ایلام، ایران.

rezaee165@yahoo.com

مقدمه و طرح مسأله

در قرن حاضر، افزایش معضلات زیست‌محیطی مانند: آلودگی ناشی از ضایعات زیست-محیطی، تولید و مصرف محصولات غیر بهداشتی، پراکندگی شهری و ازدحام جمعیت، استفاده از بسته‌بندی‌های نامرغوب برای مواد غذایی، گرمایش جهانی و از بین رفتن پوشش سبز، حیات سیاره ما را در معرض بحران‌های شدید زیست‌محیطی قرار داده است. این معضلات در حال رشد زیست-محیطی، ما را در وضعیت اضطراری قرار داده است که نیازمند نگاه عمیق و اورژانسی است و در صورت بی تفاوتی، دچار فاجعه می‌شویم و محکوم به نابودی هستیم. سطح مصرف از دهه ۱۹۶۰ تا کنون، شش برابر شده است و انتظار می‌رود جمعیت جهان در اواسط این قرن، به ۹ میلیارد نفر برسد. بدیهی است که این مصرف و سبک زندگی، ناپایدار و جهان شمول نیست. متأسفانه، روند مصرف به ازای سرمایه، تقریباً سه برابر شده است. الگوهای خرید و مصرف، فشارهای زیادی را بر محیط زیست و منابع طبیعی وارد کرده است و طبق نظر کارشناسان، تأثیرات منفی ناشی از الگوهای ناپایدار مصرف از جمله تولید گازهای گلخانه‌ای تا سال ۲۰۵۰ در جو باقی خواهد ماند (صالحی و پازوکی نژاد، ۱۳۹۵: ۹۲). تأثیرات مسائل زیست‌محیطی، چندگانه هستند و بدون هرگونه حد و مرزی، تمام کشورها را در نظام جهانی متأثر می‌کنند. امروزه فقط دولت‌ها نیستند که به داشتن یک محیط زیست سالم‌تر توجه دارند. نگاه عمیق‌تر به این مسأله نشان می‌دهد دلایل دیگری نیز وجود دارد که گروه‌های مختلف دغدغه آن را پیدا کرده‌اند، از جمله: فرصت‌ها یا امتیازات رقابتی، مسائل مربوط به سود و هزینه، فشارهای بازار و مسؤولیت‌های اجتماعی مبتنی بر همکاری (همان: ۹۵). در کانون همه این جنبش‌ها، مصرف‌گرایی قرار دارد. جنبشی که آمده است تا این احساس را در مردم برانگیزد که محصولات و محیط زیست آنها در معرض آسیب‌های ناشی از الگوهای مصرفی‌شان در بلندمدت قرار دارد. آنها با داشتن رفتار، نگرش و ذهنیت آگاهانه از محیط زیست، باید شهروندانی فعال باشند. هدف، ایجاد انگیزه و تحرک برای اقدام و توقف تولید محصولات نامرغوب، مصرف بهینه انرژی و نیز مشارکت فعال در مدیریت پسماند و تلاش برای حفظ محیط زیست است (آلتجین و بیگلین^۳، ۲۰۱۵: ۲۱) که همگی متأثر از نوع نگرش، کنش‌ها و عملکردهای بشر است. تحقیقات انجام شده درباره رابطه نگرش و رفتار زیست‌محیطی، نشان داده‌اند که افرادی که نگرش مثبت زیست‌محیطی دارند، معمولاً در رفتارهای مسؤولانه درگیر می‌شوند (دنلپ^۴ و ون لایر^۵، ۱۹۷۸). اما با وجودی که نگرش عمومی می‌تواند در پیش‌بینی رفتارهای عمومی مورد استفاده

³ Altigine & Biglin

⁴ Dunlap

⁵ Van Liere

باشد، رابطه بین نگرش و رفتار زیست‌محیطی، موضوعی پیچیده است و مطالعات نشان داده‌اند که رابطه علت و معلولی بین این دو، بسیار ضعیف و یا در حد متوسط است و گاهی هم به نتایج متضادی انجامیده است (هینی^۶ و دیگران، ۱۹۹۵؛ عابدی، ۱۳۹۳؛ حقیقتیان و احمدیان، ۱۳۹۵). زیرا این رابطه، متأثر از پاره‌ای عوامل و موانع موقعیتی است که جدای از نوع نگرش، می‌توانند رفتارها را شکل دهند و یا متأثر از خود نمایند (حقیقتیان و دیگران، ۱۳۹۴:۵۹۶). در ایران، با اینکه نگرش-های مثبت زیست‌محیطی در میان افراد جامعه در گذشته وجود داشته است و آموزه‌های دینی و اصل پنجاهم قانون اساسی به صورت کامل و همه‌جانبه بر آن تأکید داشته‌اند، حفظ محیط زیست در آن‌ها مورد توجه قرار گرفته است، غالب مطالعات و شواهد تجربی که رابطه بین این دو را مورد بررسی قرار داده‌اند، نشان می‌دهند با وجود اینکه نگرش‌های عمومی، پیش‌بینی‌کننده قوی برای رفتارهای زیست‌محیطی هستند؛ اما رابطه علت و معلولی بین آنها ضعیف و در واقع بین این دو عامل، شکاف وجود دارد (عابدی، ۱۳۹۳؛ احمدیان و حقیقتیان، ۱۳۹۵). به عبارت دیگر، افرادی که نگرانی و دغدغه زیست‌محیطی بیشتری دارند، غالباً رفتارهای زیست‌محیطی نه‌چندان مسؤولانه دارند. چرایی و تبیین شکاف بین نگرش-رفتار، امری دشوار است و با وجود افزایش نگرش‌هایی مساعد نسبت به محیط زیست، رفتارهای حامی محیط زیست، افزایش نیافته است. بنابراین، تصمیم-گیری، برنامه‌ریزی مدون و بازنگری در سیاست‌های محیط زیستی، باید به گونه‌ای طراحی شود که باعث تغییری پایدار در سبک زندگی و رفتار مصرفی جامعه شود. مهم‌ترین اقدام جهت حفظ محیط زیست، ارزیابی رفتار و عملکرد مردم است، یعنی افراد باید رفتار و کنش‌های خود را در مقابله با محیط زیست، طوری مورد ارزیابی قرار دهند، تا به یک منش پایدار و سرمایه‌اکولوژیکی غنی مبتنی بر هم‌زیستی با طبیعت دست یابند. چرا که بهره‌وری صحیح از منابع، باعث پایداری زندگی می‌شود (افغان نژاد و دیگران، ۱۴۰۱).

کرمانشاه از جمله شهرهایی است که همانند دیگر شهرهای بزرگ کشورمان با مسائل زیست-محیطی فراوانی مانند پسماندها و فاضلاب‌های شهری، افزایش تردد خودروها، مسأله ریزگردها، پدیده شکار و آتش‌سوزی در جنگل‌ها و مراتع، تولید زباله، بحران آب و .... روبه‌رو است که با وجود نگرش‌های مثبت زیست‌محیطی در میان شهروندان، مسائل فوق، حکایت از وجود یک فاصله و شکاف بین نگرش و رفتار دارد. لذا هدف این مطالعه، شناسایی پاره‌ای از عوامل روانی-اجتماعی مؤثر بر این شکاف و ارائه مدلی نظری به منظور بهبود و ارتقاء وضعیت محیط زیست می‌باشد. این رسالتی است که سبب افزایش توجه محققان، سیاست‌گذاران و دلسوزان نسبت به محیط زیست و

⁶ Hini

کاهش شکاف بین نگرش و رفتار شهروندان می‌شود و در نهایت، به انباشت دانش علمی حوزه تخصصی و مهم محیط زیست و فراهم کردن و تقویت منابع علمی این حوزه کمک می‌کند. معضلات و بحران‌های زیست‌محیطی در سطوح کلان، میانی و خرد؛ ضرورت تحقیق در این حوزه را فراهم کرده است.

پیشینه تحقیق

مروری بر پیشینه تجربی نگرش و رفتارهای محیط زیستی، از زوایای مختلفی دارای اهمیت می‌باشد. در پژوهش حاضر، به پژوهش‌هایی چند اعم از داخلی و خارجی در این زمینه اشاره می‌شود.

حقیقتیان و همکاران (۱۳۹۴) در تحقیقی با عنوان «نقش عوامل ساختاری بر شکاف بین نگرش و رفتار زیست‌محیطی» که با روش پیمایش و در شهر کرمانشاه صورت گرفته است؛ نشان دادند که متغیرهای (الزامات هنجاری؛ دانش زیست‌محیطی و امکانات و بسترها)؛ توانایی تبیین-بخشی (۱۳ درصد) از واریانس شکاف نگرش-رفتار را دارند. این پژوهش، ادعان دارد که با تقویت متغیرهای فوق؛ می‌توان سیاست‌های کاهش این شکاف را مرتفع ساخت و رفتار زیست‌محیطی مسؤولانه را ترویج نمود.

لیندسی^۷ و همکاران (۲۰۲۲)، در مطالعه‌ای با عنوان «رابطه بین نگرش‌های محیط زیستی و خوداثربخشی شخصی با رفتار حامی محیط زیستی در ۱۱ کشور دنیا»، به این نتیجه رسیدند که متغیر نگرش یک پیش‌بینی‌کننده قوی برای رفتار حامی محیط زیست محسوب می‌شود و اثر باورهای خود اثربخشی، گرچه ناچیز و جزئی است، اما یک تعدیل‌کننده رفتاری محسوب می‌شود.

فیروزجاییان و همکاران (۱۳۹۶) در مطالعه‌ای با عنوان «بی تفاوتی زیست‌محیطی به مثابه بی تفاوتی اجتماعی»، که در شهر یزد و با روش پیمایش صورت گرفته است، ادعان نمودند که با افزایش متغیرهای اثربخشی شخصی و عوامل نگرشی، بی تفاوتی زیست‌محیطی کاهش می‌یابد. همچنین، نتایج حاصل از تحلیل مسیر نشان داده است که این متغیرها، ۲۶ درصد از تغییرات متغیر وابسته را تبیین می‌کنند.

داریانتو و سانگ^۸ در سال (۲۰۲۰) در فراتحلیلی با عنوان «رابطه بین دلبستگی به مکان و رفتار طرفدار محیط زیست در کشور کره جنوبی» که با رویکرد کیفی انجام شده است، به این نتایج رسیده است که دلبستگی به مکان، حس تعلق را تقویت می‌کند و در نهایت باعث مشارکت در فعالیت‌های مدنی از جمله رفتار طرفدار محیط زیست می‌شود.

⁷ . Lindsay

⁸ Daryantoa & Song

دسترس و خواجه نوری (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان «بررسی رابطه بین عوامل جامعه‌شناختی و رفتار زیست‌محیطی شهروندان شهر شیراز» دریافته‌اند که بین متغیرهای: دانش زیست‌محیطی، پیوند عاطفی با محیط زیست و نگرش و ارزش زیست‌محیطی، با رفتار زیست‌محیطی، رابطه معناداری وجود دارد. همچنین، نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها، نشان دادند، متغیرهای مستقل فوق؛ میزان ۴۱/۷ درصد از واریانس رفتار زیست‌محیطی را تبیین کردند.

عابدی سروستانی (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان «تعلق مکانی، نگرش و رفتار زیست‌محیطی گردشگران» ضمن تأیید وجود شکاف بین نگرش و رفتار، اذعان داشت که بین متغیر تعلق مکانی و رفتار زیست‌محیطی، رابطه معنی‌داری وجود دارد و مهم‌تر اینکه تعلق مکانی در مقایسه با نگرش زیست‌محیطی، متغیری بهتر و تأثیرگذارتر، برای پیش‌بینی رفتارهای حامی محیط زیست می‌باشد. صفا و همکاران (۱۳۹۶) در تحقیقی با عنوان «مدل‌یابی رفتار حفاظت زیست‌محیطی روستاییان بر مبنای تئوری ارزش-عقیده-هنجار»، نشان دادند که مؤلفه‌های ارزش، آگاهی، جهان‌بینی، احساس وظیفه، مسؤلیت‌پذیری و هنجارهای شخصی، رابطه مثبت و معنی‌داری با رفتار دارند و توانایی تبیین ۶۸/۶ درصد از واریانس رفتار زیست‌محیطی را دارند.

ایمانی و همکاران (۱۴۰۱) در پژوهشی با عنوان «عوامل مؤثر بر رفتارهای زیست‌محیطی روستاییان»، نشان دادند که ۵۲ درصد از جامعه مورد مطالعه، نگرش منفی نسبت به محیط زیست داشتند. نتایج حاکی از آن است که متغیرهای نگرش، دغدغه، دانش و ارزش‌های زیست‌محیطی، توانایی تبیین ۵۲ درصد از واریانس رفتار زیست‌محیطی را دارند.

دیوانگ^۹ (۲۰۲۰) در پژوهش خود با عنوان «پر کردن شکاف نگرش، قصد و رفتار»؛ نشان داد که علاوه بر برون‌گرایی، سایر ویژگی‌های شخصیتی (موافق بودن، وظیفه‌شناسی، گشودگی به تجربه و روان رنجوری) به شدت با مصرف سبز مرتبط است. علاوه بر این، نگرش نسبت به محصولات سبز و قصد خرید محصولات سازگار با محیط زیست، نقش کلیدی در تبیین رفتار حامی محیط زیستی مصرف‌کنندگان دارد.

مجموع تحقیقات صورت گرفته که رابطه بین نگرش و رفتار را مورد ارزیابی قرار داده‌اند، نشان داده‌اند که با وجود تغییر آشکار در پارادایم مسلط اجتماعی، اما متأسفانه، ارزش‌ها و نگرش‌های مثبت زیست‌محیطی مصرف‌کنندگان؛ غالباً به ندرت، حالت بالفعل پیدا کرده است و کمتر خود را در رفتارهای بوم‌گرایانه از قبیل خریداری محصولات سبز و استفاده از خدمات سبز نمایان کرده است. انفعال بین اولویت‌بندی مصرف‌کنندگان برای بهره‌برداری از جایگزین‌های سبز و میل

⁹. Duong

واقعی‌شان به مصرف سبز، با عنوان شکاف نگرش - رفتار مطرح است که کانون توجه این پژوهش، قرار دارد.

چارچوب نظری

جامعه‌شناسان محیط زیستی، برای پاسخ به این سؤال که چه موانعی مقابل رفتارهای محیط‌زیستی مسئولانه وجود دارد و چرا نگرش‌های مثبت به رفتارهای مسئولانه ختم نمی‌شود، پاسخ‌های متفاوتی داده‌اند. نظریات و مدل‌های متعددی، برای تبیین شکاف نگرش-رفتار و تقویت رفتارهای زیست‌محیط‌گرایانه مطرح شده است، که قدیمی‌ترین آنها، مدل خطی آمریکایی دانش-نگرش - رفتار بود، که در سال ۱۹۷۰ ثابت شد اشتباه است و بین دانش و نگرش با رفتار، شکاف وجود دارد. بیشتر این نظریات، برای تبیین این شکاف، مفاهیم مختلفی را عنوان کرده‌اند. پژوهش حاضر نیز با نگاهی به آن مدل‌ها، برای تبیین این شکاف، به سه مفهوم تعلق مکانی، ارزش و اثربخشی نظر دارد.

احساس تعلق مکانی

حس مکان، به معنای ادراک ذهنی مردم از محیط و احساسات کم و بیش آگاهانه آنها از محیط خود است که شخص را در ارتباطی درونی با محیط قرار می‌دهد، به طوری که فهم و احساسات فرد، با زمینه معنایی محیط، پیوند خورده است و یکپارچه می‌شود. این حس، عاملی است که موجب تبدیل یک فضا، به مکانی با خصوصیات حسی و رفتاری ویژه، برای افراد خاص می‌شود (فلاحت، ۱۳۸۵: ۶۰). حس مکان از مفاهیم فرهنگی مورد نظر مردم محسوب می‌شود و از روابط اجتماعی و فرهنگی جامعه در یک مکان مشخص حمایت کرده است و باعث یادآوری تجارب گذشته و دستیابی به هویت برای افراد می‌شود (فلاحت و ونوحی، ۱۳۹۱: ۲۰). مطالعات نشان داده‌اند که احساس تعلق مکانی از جمله متغیرهای موقعیتی مؤثر بر محیط زیست و یک عامل مهم در پیش‌بینی رفتارهای حامی محیط زیست است (عابدی، ۱۳۹۳؛ هالپنی^{۱۰}، ۲۰۱۰) و در شکل‌گیری عقاید، ارزش‌ها و نگرش‌ها به سمت حفظ محیط زیست اهمیت دارد، به طوری که هر چه این احساس در درون فرد، قوی‌تر باشد، احتمال بیشتری دارد که رفتارش به نفع محیط زیست باشد (کلموس و آگیمن^{۱۱}، ۲۰۰۲: ۲۵۴). در مدل نظری اسکانل و گیفورد^{۱۲} (۲۰۱۱) پیوندهای عاطفی با مکان یا تعلق مکانی، تبیین‌کننده رفتارهای زیست‌محیطی است. آنها معتقدند، اهمیت مکان، براساس

¹⁰ Halpenny

¹¹ Kollmuss & Agyeman

¹² Scannel & Gifford

مجموعه‌ای از ویژگی‌های فرهنگی قرار دارد. چنانچه افراد پیوندهای عاطفی محکمی با محیط داشته باشند، در برابر داشته‌های آن از جمله طبیعت و محیط زیست طبیعی آن، احساس مسؤولیت می‌کند (اسکانل و گیفورد، ۲۰۱۱: ۲۸۹). احساس مسؤولیت، بخش مهمی از دغدغه زیست‌محیطی است. این احساس مسؤولیت، آشکارا از احساس گناه و عذاب وجدان بر می‌خیزد (دسترس و خواجه نوری، ۱۳۹۸: ۳۹). تعلق مکانی دارای دو بعد وابستگی مکانی و هویت مکانی می‌باشد. وابستگی مکانی، با ویژگی‌های فیزیکی یک مکان در ارتباط است و منبعی برای احساسات و روابط است که به زندگی معنا می‌بخشد (عابدی، ۱۳۹۳: ۳۹). از طرفی، هویت مکانی، بخشی از هویت فردی است که ضمن ارتقای حس تعلق به اجتماع، از اهمیت خاصی در ارزش‌های محیط زیستی برخوردار است. در واقع احساس تعلق به مکان، سطح بالاتری از حس مکان است که در هر موقعیت و فضا، به منظور بهره‌برداری و تداوم حضور انسان در مکان، نقش تعیین کننده‌ای ایفا می‌کند (عابدی، ۱۳۹۳: ۴۰).

ارزش زیست‌محیطی

ارزش‌ها، مسؤولیت شکل‌دهی به بسیاری از انگیزه‌های درونی افراد را به عهده دارند. اینکه چه چیزی ارزش‌های ما را شکل می‌دهد، سؤال پیچیده‌ای است. به نظر فوهرر^{۱۳} و همکاران (۱۹۹۵) ارزش‌های افراد، به طور گسترده‌ای تحت تأثیر خرده نظام‌هایی هستند که در بردارنده شبکه اجتماعی بلاواسطه‌ای از خانواده، همسایگان، گروه‌های همالان و... است. به زعم فوهرر (۱۹۹۵)، یکی از راه‌های شناخت عوامل محدود کننده‌ای که در شکل‌دهی به ارزش‌های زیست‌محیطی افراد نقش دارد، مطالعه تجارب زندگی محیط زیست‌گرایان فعالی است که ارزش‌های زیست-محیطی، توانسته است، باورها و ارزش‌های آنان را شکل دهد (فوهرر و همکاران، ۱۳۹۵: ۳). در مطالعه ارزش‌ها به مثابه عواملی که رفتار زیست‌محیطی را تعیین می‌بخشند، سه جهت‌گیری ارزشی، درخور توجه هستند: ۱. جهت‌گیری ارزشی خودمحوارانه که افراد می‌کوشند در آن منافع شخصی را پررنگ کنند ۲. جهت‌گیری ارزشی دیگرمحوارانه، که افراد در پی رفاه و آسایش انواع بشر هستند و ۳. جهت‌گیری ارزشی زیست‌مدارانانه، که تمرکز انسان‌ها بر گونه‌های غیرانسانی و سپهرهای زیستی دیگر است (استک^{۱۴} و همکاران، ۲۰۱۱: ۳). بار^{۱۵} (۲۰۰۷) معتقد است افراد دارای جهت‌گیری خودمحوار، به احتمال کمتری رفتارهای حامی محیط زیست از خود نشان می‌دهند (شواریز^{۱۶}، ۱۹۷۳: ۴). به نظر شواریز (۱۹۹۵)، در هر فرهنگی، ارزش‌ها در دو بعد

¹³ Fuhrer

¹⁴ steg

¹⁵ Bar

¹⁶ Schwartz

طبقه‌بندی می‌شوند، یا نشأت گرفته از قطب خودمحوری تا قطب دیگرمحوری هستند؛ یا در بعد دوم، در دو سوی طیف باز بودن برای تغییر و محافظه‌کاری، ارزیابی می‌شوند. جهت‌گیری ارزشی دیگرمحوری مشتمل بر عام‌گرایی و خیرخواهی است و تمایل به قدرت و نفع شخصی در محدوده‌ی جهت‌گیری ارزشی خودمحوری هستند (صالحی و کریم زاده، ۱۳۹۳: ۶۵). در این رابطه، استرن^{۱۷} (۲۰۰۰) بر این امر تأکید دارد که ارزش‌های خود تعالی و خودافزایی، دو گونه‌ی ارزشی متضاد هستند و با یکدیگر رابطه‌ی منفی دارند. در حالت کلی، ارزش‌های دیگرمحورانه، رابطه‌ی مثبت و ارزش‌های خودمحورانه، رابطه‌ی منفی با رفتارهای حامی محیط زیست دارند (همان: ۶۵). به طور کلی، تحقیقات انجام شده در این زمینه، بر این فرض استوارند که نوع ارزش‌گذاری زیست-محیطی فرد، رفتار محیط زیستی او را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد.

اثربخشی شخصی

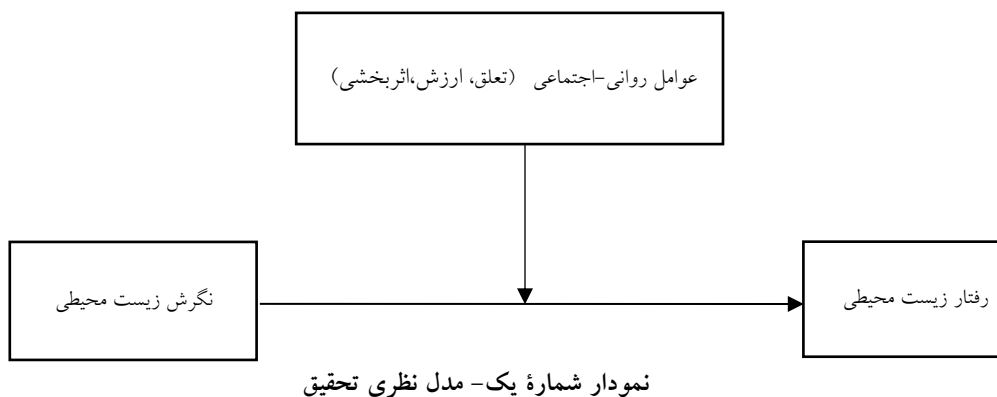
باندورا^{۱۸} (۱۹۷۷) نظریه‌ی اثربخشی خود را اولین بار در سال ۱۹۷۷ در پژوهشی با عنوان "به سوی نظریه‌ای واحد از تغییر رفتار"، مطرح کرد. این نظریه، دیدگاهی عاملی درباره‌ی شخصیت دارد، به این معنی که انسان‌ها قابلیت اعمال کنترل بر زندگی خود را دارند. در واقع "عامل بودن" ماهیت انسان است. باندورا (۱۹۷۷) معتقد است انسان‌ها خودگردان، مبتکر، ژرفاندیش و خودسامان‌بخش هستند و برای به‌وجود آوردن پیامدهای مطلوب، از نیروی تأثیرگذاری بر اعمال‌شان برخوردارند. بر اساس این نظریه، موفقیت انسان به تعامل بین رفتارهای فرد، عوامل شخصی و شرایط محیطی وابسته است. او معتقد است که در میان جنبه‌های گوناگون خودآگاهی، شاید هیچ کدام از مفاهیم، به اندازه‌ی اثربخشی شخصی در زندگی روزانه‌ی آدمی مؤثر نباشد. اثربخشی شخصی، اعتقاد فرد به توانایی خود، برای موفقیت در یک موقعیت خاص است. او این باورها را تعیین‌کننده‌ی تفکر، احساس و رفتار مردم توصیف می‌کند. اثربخشی نه تنها در احساس فرد نسبت به خود، بلکه در موفقیت یا عدم موفقیت فرد در زندگی، نقش اساسی دارد (خسروشاهی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۶۶).

نظریه‌ی شناختی-اجتماعی باندورا، ریشه در یک دیدگاه عمل‌انسانی دارد که در آن افراد، کارگزارانی هستند که به طور مبتکرانه به رشد و توسعه‌ی خود می‌پردازند و به وسیله‌ی اعمال‌شان می‌توانند اتفاقاتی را بوجود آورند. نکته‌ی کلیدی این مفهوم این حقیقت است که در میان عوامل شخصی دیگر، افراد، خود باوری‌هایی را دارا هستند که آنها را به اعمال کنترل بر افکار، احساسات و اعمالی که "آنچه مردم فکر می‌کنند، باور دارند و احساس می‌کنند که چگونه عملکرد آنها را تحت تأثیر قرار می‌دهند"، قادر می‌سازد (باندورا، ۱۹۷۷).

¹⁷ Stern

¹⁸ Bandura

بنابراین با توجه به آنچه که آمد می‌توان چنین گفت که توجه به ارزش‌ها و باورهای زیست-محیطی و نیز شکوفایی اثربخشی شخصی و تقویت حس تعلق مکانی و نیز ترویج نگرش‌های زیست‌محیطی، می‌تواند به کاهش شکاف بین نگرش و رفتار کمک نماید. بر این اساس، در این قسمت، مدل نظری و فرضیه‌های تحقیق بیان می‌شوند.

فرضیه‌های تحقیق

- بین اثربخشی شخصی و شکاف بین نگرش- رفتار زیست‌محیطی، رابطه وجود دارد. به این صورت که هر چه سطح اثربخشی شخصی بالا باشد، شکاف بین نگرش-رفتار زیست‌محیطی آنها کمتر است و بر عکس.
- بین ارزش‌های زیست‌محیطی و شکاف بین نگرش-رفتار زیست‌محیطی، رابطه وجود دارد. به این صورت که هر چه ارزش‌های زیست‌محیطی افراد به حفظ محیط زیست نزدیک باشد، شکاف بین نگرش-رفتار زیست‌محیطی آنها کمتر است و بر عکس.
- بین احساس تعلق مکانی شهروندان و شکاف بین نگرش-رفتار زیست‌محیطی، رابطه وجود دارد. به این صورت که هر چه میزان احساس تعلق مکانی در یک منطقه قوی‌تر باشد، شکاف بین نگرش-رفتار زیست‌محیطی آنها کمتر است و بر عکس.

روش پژوهش

این پژوهش، مبتنی بر پارادایم اثباتی، با رویکرد کمی و با روش پیمایش انجام شده است. جامعه آماری تحقیق حاضر، شامل کلیه شهروندان بالای ۱۵ سال شهر کرمانشاه بوده‌اند که در مدت زمان تحقیق در شهر سکونت داشته‌اند و بر اساس فرمول کوکران، تعداد ۳۸۴ نفر به عنوان حجم نمونه انتخاب شدند. برای جلوگیری از ریزش در طول تحقیق، ۴۲۰ نفر در نظر گرفته شد و در

پایان، پس از حذف چند پرسشنامه‌ی کاملاً جهت‌دار و دارای گزینه‌های مبهم، داده‌های ۴۱۰ پرسشنامه وارد تحلیل شد. نمونه‌گیری با روش خوشه‌ای چندمرحله‌ای انجام شد و واحد تحلیل فرد می‌باشد. برای جمع‌آوری اطلاعات، از پرسشنامه‌ی محقق‌ساخته و استاندارد استفاده شده است که اعتبار پرسشنامه به صورت صوری انجام شده است، به این صورت که از نظر متخصصان و صاحب‌نظران در حوزه‌ی موضوع مورد پژوهش، در مورد انطباق پرسشنامه با ویژگی‌های مورد انتظار استفاده شده است و برای سنجش پایایی آن از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده است که میزان آن برای متغیر نگرش زیست‌محیطی با ۱۵ گویه، ۰/۸۴۵، رفتارهای زیست‌محیطی با ۲۴ گویه، ۰/۸۸۰، ارزش‌های زیست‌محیطی با ۷ گویه، ۰/۷۴۸، متغیر احساس تعلق مکانی با ۶ گویه، ۰/۷۷۴، متغیر اثربخشی شخصی با ۴ گویه، ۰/۷۳۶ و آلفای کل پرسشنامه با ۵۲ گویه، ۰/۸۴۱ می‌باشد که این میزان، حاکی از انسجام درونی گویه‌ها و مؤید قابلیت اعتماد ابزار سنجش می‌باشد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، متناسب با سطح سنجش متغیرها، از آزمون‌های پارامتریک نظیر همبستگی پیرسون، ضریب همبستگی تفکیکی، رگرسیون چند متغیره، تحلیل مسیر و معادلات ساختاری استفاده شد و داده‌ها به وسیله‌ی نرم افزار SPSS و Amos پردازش شدند و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. قبل از ارائه یافته‌ها و نتایج، هر یک از مفاهیم اصلی و مهم تحقیق به شرح زیر تعریف می‌گردد.

تعریف نظری و عملیاتی مفاهیم و متغیرها

الف) نگرش زیست‌محیطی: نگرش، نظام با دوامی از ارزشیابی‌های مثبت یا منفی، احساس‌های عاطفی یا عمل موافق یا مخالف نسبت به یک موضوع اجتماعی است، که انسان‌ها را قادر می‌سازد که در مورد کل و یا قسمتی از آن، رفتار مسؤولانه یا غیر مسؤولانه داشته باشند (عابدی، ۱۳۹۳: ۳۷). برای سنجش آن، از پارادایم نوین زیست‌محیطی، با ۱۵ گویه و در پنج بعد (بحران زیست‌محیطی، محدودیت رشد، تعادل طبیعت، انسان‌محوری و طبیعت‌محوری) بر اساس طیف لیکرت استفاده شده است.

ب) رفتارهای زیست‌محیطی: مجموعه‌ای از اقدام‌ها و کنش‌هایی است که انسان در مقابل محیط زیست انجام می‌دهد. عمده‌ی این رفتارها با رفتارهای حامی یا محافظت از محیط زیست مورد مقایسه قرار می‌گیرند (عابدی، ۱۳۹۳: ۳۷). برای سنجش رفتارهای زیست‌محیطی از پرسشنامه‌ی مورد استفاده در پژوهش فرهمند و همکاران (۱۳۹۳) استفاده شد که دارای ابعاد مصرف انرژی (آب، برق، گاز)، استفاده از تولیدات استاندارد، حفاظت از محیط طبیعی و استفاده از وسایل بازیافتی می‌باشد و با ۲۴ گویه مورد سنجش قرار گرفت.

پ) **اثر بخشی شخصی:** در حوزه روان‌شناسی زیست‌محیطی اثربخشی، ادراک فرد از خود و توانایی‌هایش، برای ایجاد تغییر مثبت درباره محیط زیست است (ساویتری^{۱۹} و همکاران، ۲۰۱۵: ۳۰). کیل استید^{۲۰} (۲۰۰۸) اثربخشی شخصی را توانایی درک شده پاسخ‌گو برای تأثیرگذاری بر پیامدهای سبک زندگی غیرمسئولانه است (کیل استید و همکاران، ۲۰۰۸: ۱۱۶). به منظور عملیاتی کردن این متغیر از یک مقیاس ۴ گویه‌ای در قالب طیف لیکرت استفاده شده است.

ج) **ارزش‌های زیست‌محیطی:** ارزش‌های زیست‌محیطی، اهداف مطلوب و اصول راهنمایی هستند که افراد برای تصمیم‌گیری و رفتار از آن‌ها بهره می‌برند (کلاهی، ۱۳۹۹: ۴۲). در پژوهش حاضر از مقیاس ۷ گویه‌ای ارزش‌های زیست‌محیطی کایزر، ولفینگ و فوهرر^{۲۱} (۱۹۹۹) برای سنجش آن استفاده شده است.

د) **احساس تعلق مکانی:** شکل‌گیری تعلقات شناختی و عاطفی با یک مکان خاص را پیوند مکانی می‌گویند (اسکانل و گیفورد^{۲۲}، ۲۰۱۱: ۸). تعلق مکانی، زمانی ایجاد می‌شود که یک فرد قضاوت کند، مکان فعلی بهتر از سایر گزینه‌هاست و تمایلی برای تغییر مکان به جای دیگری نداشته باشد (بوتا^{۲۳}، ۲۰۱۴: ۲). برای سنجش آن از ۶ گویه بر اساس طیف لیکرت استفاده شد.

یافته‌های تحقیق

الف) نتایج توصیفی

۱. نگرش زیست‌محیطی

جدول زیر، وضعیت نگرش زیست‌محیطی با ابعاد ۵ گانه را در میان پاسخ‌گویان، نشان می‌دهد.

جدول شماره یک- وضعیت نگرش زیست‌محیطی پاسخگویان و ابعاد آن

ابعاد نگرش زیست‌محیطی	همیشه	اکثر اوقات	گاهی	به ندرت	اصلا	میانگین	انحراف معیار
بحران زیست‌محیطی	۴۷/۳	۴۶/۱	۴/۶	۲	-	۳/۶۳	۰/۴۶۸
محدودیت رشد	۳۳/۷	۵۹	۶/۳	۱	-	۴/۰۵	۰/۷۳۶
تعادل طبیعت	۴۶/۱	۲۳/۲	۲۸	۲/۷	-	۳/۷۹	۰/۹۷۵
انسان محوری	۳۰/۱	۲۶/۵	۴۰/۲	۳/۲	-	۳/۵۳	۱/۰۳
طبیعت محوری	۶۹	۰/۲	۲۶/۱	۴/۴	۰/۲	۴/۳۳	۱/۰۲
نگرش زیست‌محیطی	۴۵/۲	۳۱	۲۹	۰/۸	-	۳/۸۶	۰/۷۶

¹⁹ Sawitri

²⁰ Kellstedt

²¹ Kaizer & Wolfing & Fuhrer

²² Scannel & Gifford

²³ Buta

داده‌های جدول شماره (۱) نشان می‌دهد، ۷۶/۲ درصد از پاسخگویان دارای نگرش‌های حامی محیط زیست و تنها ۲۹/۸ درصد از آنها مبتنی بر غلبه بر طبیعت هستند. میانگین نگرش زیست‌محیطی متوسط رو به بالا و پایین‌ترین میانگین نگرش زیست‌محیطی به بعد انسان‌محوری و بالاترین میانگین به بعد طبیعت‌محوری مربوط می‌باشد.

۲. رفتارهای زیست‌محیطی: جدول زیر توزیع فراوانی رفتار زیست‌محیطی با مؤلفه‌های آن

را در میان پاسخگویان نشان می‌دهد.

جدول شماره دو-وضعیت پراکنندگی پاسخ‌ها بر اساس رفتار زیست‌محیطی و مؤلفه‌های آن

مؤلفه‌ها	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	میانگین	حرف معیار
مصرف بهینه برق	۲۷/۶	۲۶/۱	۲۵/۴	۱۷/۳	۳/۷	۳/۴	۱/۲۲
مصرف بهینه گاز	۹/۳	۴۲/۷	۴۱/۲	۶/۸	۰/۰	۳/۲	۰/۷۴
مصرف بهینه آب	۲۷/۱	۳۳/۹	۳۲/۰	۶/۳	۷/۰	۲/۸	۰/۹۰
استفاده از تولیدات استاندارد	۱۷/۳	۳۲/۹	۳۰/۷	۱۹	۰/۰	۳/۱	۰/۹۳
حفاظت از محیط طبیعی	۳۸	۱۶/۶	۱۹/۸	۲۴/۷	۱	۳/۱	۱/۰۵
استفاده از وسایل بازیافتی	۲۷/۷	۲۲/۷	۳۳/۹	۱۵/۸	۰/۰	۳/۰۷	۰/۹۳
رفتار زیست‌محیطی	۲۴/۵	۲۹/۱۵	۲۵/۳۸	۱۴/۸۶	۴/۱۴	۳/۱	۰/۸۸

مطابق جدول فوق؛ ۵۳/۶ درصد از پاسخگویان، دارای رفتارهای طبیعت‌گرایانه و صرفاً ۱۹ درصد آنها رفتار غیرمسئولانه دارند. میانگین رفتارهای زیست‌محیطی پاسخ‌گویان، متوسط رو به بالا، پایین‌ترین میانگین به الگوی بهینه مصرف آب و بالاترین میانگین به بحث مصرف (برق) برمی‌گشت. نکته حائز اهمیت اینکه، با توجه به اینکه کشورمان جزء سرزمین‌های کم آب است و در حال و آینده با کمبود و مسأله منابع آبی مواجه هستیم، لازم می‌نماید در این حوزه، مانند مصرف انرژی، تدبیری هوشمندانه اندیشیده شود و تغییراتی در سیاست‌گذاری‌ها انجام شود.

توصیف عوامل و موانع موقعیتی

در این پژوهش، عوامل و موانع موقعیتی تحت عنوان عوامل روانی-اجتماعی با ابعاد سه گانه (احساس تعلق مکانی، ارزش‌های زیست‌محیطی و اثربخشی شخصی) می‌باشند؛ که به عنوان متغیرهای مداخله‌گر، بر تسریع و یا تعدیل نگرش به رفتار مؤثر هستند.

اثربخشی شخصی: جدول زیر، توزیع فراوانی اثربخشی شخصی را در میان پاسخگویان، نشان

می‌دهد.

جدول شماره سه- وضعیت اثربخشی شخصی

میانگین از ۵	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم		اثربخشی شخصی
۲/۵۶	۸۴	۶۳	۱۲	۹۲	۱۵۹	تعداد	من آمادگی دارم تا رفتارهایم را به‌گونه‌ای تغییر دهم که باعث محدود کردن تغییرات اقلیمی شود.
	۲۰/۵	۱۵/۴	۲/۹	۲۲/۴	۳۸/۸	درصد	
۳/۰۷	۴۱	۱۵۷	۲۴	۱۶۶	۲۲	تعداد	کارهای من دیگران را و می‌دارد تا آنها هم کارهایی برای کاهش آلودگی محیط زیست، انجام دهند.
	۱۰	۳۸/۳	۵/۹	۴۰/۵	۵/۴	درصد	
۳/۰۳	۲۰	۱۷۷	۳۹	۱۴۶	۲۸	تعداد	آلودگی‌های محیط زیستی فقط روی دیگر کشورها تأثیر دارد، لذا نیازی نیست که نگران باشم.
	۴/۹	۴۳/۲	۹/۵	۳۵/۶	۶/۸	درصد	
۲/۵۷	۷۲	۵۵	۳۵	۱۲۳	۱۲۵	تعداد	به نظر من، فعالیت‌های من چندان تأثیری بر روی حفظ محیط زیست ندارد.
	۱۷/۶	۱۳/۴	۸/۵	۳۰	۳۰/۵	درصد	

منبع: یافته‌های تحقیق

یافته‌ها نشان می‌دهد، میانگین اثربخشی شخصی در حد متوسط رو به پایین است (میانگین ۲/۸۰)، اما نسبت پاسخ، در میان گویه‌های مختلف تشکیل دهنده، برابر نیست. لذا در حالی که "کارهای من، دیگران را و می‌دارد تا آنها هم کارهایی برای کاهش آلودگی محیط زیست، انجام دهند"، بالاترین میانگین را به خود اختصاص داده است، گویۀ "من آمادگی دارم تا رفتارهایم را به‌گونه‌ای تغییر دهم که باعث محدود کردن تغییرات اقلیمی شود"، کمترین میانگین در میان پاسخگویان را داراست.

ارزش‌های زیست‌محیطی: اطلاعات جدول زیر، توزیع فراوانی ارزش‌های زیست‌محیطی را در میان پاسخ‌گویان، نشان می‌دهد.

جدول شماره چهار- وضعیت ارزش‌های زیست‌محیطی

میانگین از ۵	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم		ارزش‌های زیست‌محیطی
۳/۲۷	۸۰	۱۰۹	۹۱	۱۰۹	۲۱	تعداد	قائل شدن حق حیات برای کلیه کائنات جهان هستی، خواه جاندار و خواه بی جان (انسان، گیاه، حیوان، اشیاء، صخره و.....).
	۲۰/۲	۲۵/۶	۲۲/۶	۲۵/۱	۶/۳	درصد	
۲/۹۳	۵۶	۱۴۲	۴۱	۸۰	۹۱	تعداد	قائل شدن حق قانونی و طبیعی برای حیوانات
	۱۳/۴	۳۴/۱	۱۰/۷	۱۷/۸	۲۳/۹	درصد	

۲/۹۴	تعداد	۲۱	۱۶۰	۷۶	۱۴۰	۱۵	با ارزش و مهم بودن تمام موجودات زنده و محافظت و حمایت از آنها
	درصد	۴/۱	۴۰/۰	۱۸/۲	۳۴/۶	۳/۴	
۲/۷۴	تعداد	۸۹	۱۱۴	۴۶	۱۳۶	۲۴	حفاظت از طبیعت در کلیه جنبه‌ها حتی در جنبه‌های بی جان خود
	درصد	۲۱/۲	۲۸/۲	۱۰/۴	۳۴/۳	۵/۳۶	
۲/۸۳	تعداد	۹۵	۵۳	۱۱۳	۱۱۵	۳۴	قانونی نبودن حیوانات در قفس و اعلام عمومی ممنوعیت این پدیده
	درصد	۲۲/۴۳	۱۳/۶۴	۲۸/۰۴	۲۸/۷۸	۷/۰۷	
۳/۲۵	تعداد	۲۴	۱۰۵	۸۸	۱۱۴	۷۹	با ارزش بودن سیاره زمین به صورت خود به خودی و فی نفسه و عدم ارتباط این ارزشمندی با انسان‌های روی آن.
	درصد	۶/۱	۲۵/۹	۲۱/۷	۲۷/۶	۱۸/۸	
۳/۵۶	تعداد	۱۲	۴۴	۱۲۳	۱۶۱	۷۰	احساس مسؤلیت نسبت به محیط زیست در مقابل آفریدگار در رابطه با تمام اعمالی که محیط زیست را تحت تأثیر قرار می‌دهند
	درصد	۲/۹	۱۰/۷	۳۰	۳۹/۳	۱۷/۱	

منبع: یافته‌های تحقیق

یافته‌ها نشان می‌دهد، در عین حال که میانگین ارزش‌های زیست‌محیطی، در حد متوسط است (میانگین کل ۳/۰۷)، اما نسبت پاسخ در میان گویه‌های مختلف، برابر نیست. لذا در حالی که گویه "مسؤلیت در مقابل آفریدگار در خصوص اعمالی که در خصوص محیط زیست انجام می‌دهم،" بالاترین میانگین پاسخ‌ها را به خود اختصاص داده است، "محافظت از طبیعت حتی در جنبه‌های بی جان" کمترین میانگین را در میان پاسخگویان داراست.

احساس تعلق مکانی: جدول زیر نحوه عملیاتی کردن متغیر احساس تعلق مکانی را نشان می‌دهد.

جدول شماره پنج- وضعیت احساس تعلق مکانی

میانگین از ۵	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	تعداد	احساس تعلق مکانی
۳/۳۹	۴۴	۲۱۵	۲۰	۱۲۰	۱۱	تعداد	زیبایی‌های استان کرمانشاه بی نظیر است.
	۱۰/۷	۵۲/۴	۴/۹	۲۹/۳	۷/۲	درصد	
۳/۳۰	۱۳	۲۳۹	۳۲	۱۱۰	۱۶	تعداد	

	۳/۲	۵۸/۳	۷/۸	۲۶/۸	۳/۹	درصد	کرمانشاه جاذبه‌های طبیعی و فرهنگی دارد.
۳/۶۶	۱۳۲	۱۴۸	۱۰	۱۰۱	۱۹	تعداد	هر کجا باشم باز به اینجا برمی‌گردم.
	۳۲/۲	۳۶/۱	۲/۴	۲۴/۶	۴/۶	درصد	
۲/۶۳	۶۰	۵۹	۳۰	۱۹۵	۶۶	تعداد	کرمانشاه مملو از نعمت‌های خدادادی است.
	۱۴/۶	۱۴/۴	۷/۳	۴۷/۶	۱۶/۱	درصد	
۳/۶۶	۱۳۲	۱۴۸	۱۰	۱۰۱	۱۹	تعداد	کرمانشاه مکانی است که من به آن تعلق دارم.
	۳۲/۲	۳۶/۱	۲/۴	۲۴/۶	۴/۶	درصد	
۳/۳۰	۱۷	۲۳۲	۳۴	۱۱۴	۱۳	تعداد	خودم را در برابر حفظ زیبایی‌های این استان مسؤول می‌دانم.
	۴/۱	۵۶/۶	۸/۳	۲۷/۸	۳/۲	درصد	

منبع: یافته‌های تحقیق

یافته‌ها نشان می‌دهد، در عین حال که میانگین تعلق مکانی متوسط رو به بالا است (میانگین کل ۳/۳۲)، اما نسبت پاسخ در میان گویه‌های مختلف تعلق مکانی، برابر نیست. لذا در حالی که گویه "کرمانشاه مکانی است که من به آن تعلق دارم" بالاترین میانگین پاسخ‌ها را به خود اختصاص داده است، گویه "کرمانشاه سرشار از نعمت‌های خدادادی است" پایین‌ترین میانگین را در میان پاسخگویان داراست.

تحلیل چند متغیره

برای آزمون فرضیه‌های اصلی تحقیق، از آزمون ضریب همبستگی پیرسون و همبستگی تفکیکی استفاده شده است. جدول شماره (۶) نتایج حاصل از آزمون فرضیات را نشان می‌دهد.

شکاف بین نگرش و رفتار

بر اساس نتایج حاصل از یافته‌های توصیفی، میانگین نگرش زیست‌محیطی شهروندان برابر با ۳/۸۴ و رفتار زیست‌محیطی برابر با ۳/۱۴ است. علی‌رغم اینکه میانگین هر دو متغیر، متوسط رو به بالا می‌باشد، اما میانگین‌ها حکایت از وجود رابطه ضعیف و فاصله بین آنها دارد. بر اساس نتایج حاصل از آزمون همبستگی پیرسون؛ رابطه بین نگرش و رفتار را در سطح اطمینان ۹۵ درصد برابر ۰/۰۹ و سطح معنی‌داری ۰/۰۴ می‌باشد که حاکی از وجود یک رابطه بسیار ضعیف است، به طوری که در سطح اطمینان ۹۹ هیچ رابطه‌ای بین این دو وجود ندارد.

آزمون فرضیه شماره اول

- بین اثر بخشی شخصی و میزان شکاف بین نگرش-رفتار زیست‌محیطی، رابطه وجود دارد. یعنی هر چه میانگین اثربخشی شخصی در یک منطقه بالا باشد، میزان شکاف بین نگرش و رفتار زیست‌محیطی آنها کمتر است و بر عکس.

جدول شماره شش - ضریب همبستگی تفکیکی نگرش و رفتار زیست‌محیطی با کنترل عوامل موقعیتی

معنی داری	همبستگی تفکیکی	متغیرهای تحقیق
۰/۳۸	۰/۰۴	ضریب همبستگی خالص بین نگرش و رفتار با کنترل تأثیر اثربخشی شخصی
۰/۶۸	۰/۳۶	ضریب همبستگی خالص بین نگرش و رفتار با کنترل تأثیر ارزش‌های زیست‌محیطی
۰/۱۵۰	۰/۴۷	ضریب همبستگی خالص بین نگرش و رفتار با کنترل تأثیر احساس تعلق مکانی

بر طبق یافته‌های جدول شماره ۶، میزان ضریب همبستگی تفکیکی بین متغیر نگرش و رفتار زیست‌محیطی با کنترل اثر متغیر اثر بخشی شخصی برابر با ۰/۰۴ با معنی‌داری ۰/۳۸ است که از لحاظ آماری معنادار نیست. به عبارتی ($r_{yx1.x2} = 0/04$). یعنی با کنترل تأثیر متغیر اثربخشی شخصی شکاف و فاصله بین نگرش و رفتار زیست‌محیطی بیشتر می‌شود. به این ترتیب، متغیر مذکور بر این فاصله اثرگذار است و فرض $H1$ مبنی بر وجود رابطه تأیید می‌شود. به عبارتی می‌توان با تقویت متغیر اثربخشی شخصی در جهت حفظ محیط زیست در راستای منجر شدن نگرش‌های مثبت به رفتارهای مسؤولانه گام برداشت.

آزمون فرضیه شماره دوم

- بین ارزش‌های زیست‌محیطی شهروندان و شکاف بین نگرش-رفتار زیست‌محیطی، رابطه وجود دارد. یعنی هر چه ارزش‌های شهروندان به طبیعت محوری نزدیک باشد، میزان شکاف بین نگرش و رفتار زیست‌محیطی آنها کمتر است و بر عکس.

بر طبق یافته‌های جداول شماره ۶، میزان ضریب همبستگی تفکیکی بین متغیر نگرش و رفتار زیست‌محیطی با کنترل اثر متغیر ارزش‌های زیست‌محیطی برابر با ۰/۰۳۶ با معنی‌داری ۰/۶۸ است که از لحاظ آماری معنادار نیست. به عبارتی ($r_{yx1.x2} = 0/036$). یعنی با کنترل تأثیر متغیر ارزش‌های زیست‌محیطی، شکاف بین نگرش و رفتار زیست‌محیطی بیشتر می‌شود. به این ترتیب، متغیر مذکور بر این فاصله اثرگذار و فرض $H1$ مبنی بر وجود رابطه تأیید می‌شود. می‌توان گفت که هر چه ارزش‌های زیست‌محیطی شهروندان در یک جامعه، زیست‌محور باشد، نگرش‌های مثبت زیست-محیطی شهروندان به رفتارهای محیط‌گرایانه منجر می‌شود.

آزمون فرضیه شماره سوم

- بین احساس تعلق مکانی شهروندان و شکاف بین نگرش-رفتار زیست‌محیطی رابطه وجود دارد. یعنی هر چه میزان احساس تعلق مکانی شهروندان در یک منطقه بالا باشد، میزان شکاف بین نگرش و رفتار زیست‌محیطی آنها کمتر است و بر عکس.

بر طبق یافته‌های جدول شماره ۶، میزان ضریب همبستگی خالص بین متغیر نگرش و رفتار زیست‌محیطی با کنترل اثر متغیر احساس تعلق مکانی؛ برابر با ۰/۰۴۷ با معنی داری ۰/۱۵۰ است که از لحاظ آماری معنادار نیست. به عبارتی ($F_{yx1.x2} = 0/047$). یعنی با کنترل تأثیر متغیر احساس تعلق مکانی، شکاف بین نگرش و رفتار زیست‌محیطی بیشتر می‌شود. به این ترتیب فرض $H1$ مبنی بر وجود رابطه تأیید می‌شود. بنابراین، می‌توان با تقویت احساس تعلق مکانی شهروندان و همراهی آن با نگرش‌های مثبت بوم‌گرایانه در راستای منجر شدن نگرش‌های مثبت به رفتارهای مسؤولانه گام برداشت.

تحلیل رگرسیون چند متغیری

جدول شماره ۷ آزمون رگرسیون چند متغیری متغیرهای مستقل و وابسته تحقیق را به روش (enter) نشان می‌دهد. بر طبق یافته‌های آن ضریب همبستگی نگرش با رفتار زیست‌محیطی با ترکیب خطی نگرش؛ اثربخشی زیست‌محیطی؛ ارزش و احساس تعلق مکانی، ۰/۳۲۶. و ضریب تعیین آن معادل ۱۱٪ می‌باشد. به عبارتی یعنی متغیرهای فوق، میزان ۱۱ درصد از واریانس متغیر وابسته تحقیق را توضیح و تبیین می‌کنند و بقیه به عواملی خارج از این مدل مرتبط است. میزان ضریب F حاکی از آن است که رگرسیون متغیر وابسته تحقیق بر متغیرهای مستقل و موقعیتی، به لحاظ آماری معنادار است.

جدول شماره هفت- رگرسیون چند متغیری برای تبیین رفتارهای زیست‌محیطی

ضریب همبستگی	ضریب تعیین	مقدار آزمون (F)	معنی داری	دوربین واتسون
۰/۳۱۲	۰/۱۱۶	۱۵/۲۶	۰/۰۰۰	۲/۰۷

تحلیل مسیر

جهت تعیین میزان تأثیرات مستقیم و غیر مستقیم متغیرهای مستقل (نگرش، اثربخشی شخصی، ارزش، احساس تعلق مکانی) بر متغیر وابسته رفتارهای زیست‌محیطی از تحلیل مسیر استفاده شده است. جدول شماره ۸ این نتایج حاصله را نشان می‌دهد.

جدول شماره هشت- اثرات مستقیم و غیر مستقیم متغیرهای مستقل بر وابسته

نام متغیر	ضرایب تأثیر		کل
	مستقیم	غیر مستقیم	
نگرش زیست محیطی	۰/۰۹۹	۰/۰۶۰۳۹	۰/۱۵۹۳۹

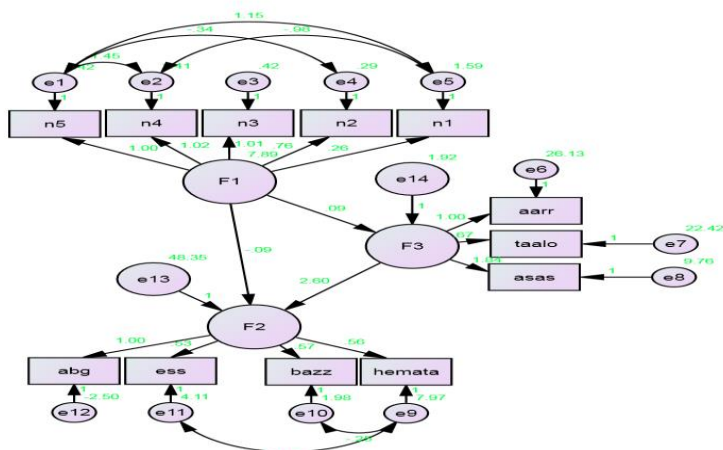
۰/۳۳۳	-	۰/۳۳۳	اثربخشی شخصی
۰/۱۶۲	-	۰/۱۶۲	ارزش زیست محیطی
۰/۱۱۵	-	۰/۱۱۵	احساس تعلق مکانی

نتایج جدول شماره ۸ نشان می‌دهد که متغیر نگرش زیست‌محیطی با ضریب تأثیر مستقیم ۰/۰۹۹ درصد و تأثیر غیرمستقیم ۰/۰۹۰ و میزان اثرگذاری کل ۰/۱۵۹۳۹، اثربخشی شخصی با اثرگذاری مستقیم ۰/۳۳۳، ارزش زیست‌محیطی با اثرگذاری ۰/۱۱۵ درصد و متغیر احساس تعلق مکانی با تأثیرگذاری مستقیم ۰/۱۱۵ به ترتیب دارای بالاترین و پایین‌ترین میزان تأثیر بر رفتارهای زیست‌محیطی هستند. به عبارتی نگرش زیست‌محیطی به واسطه متغیرهای واسطه‌ای فوق تأثیر بیشتری بر متغیر وابسته یعنی رفتار زیست‌محیطی در مقایسه با ارتباط بدون واسطه می‌باشد.

معادلات ساختاری با کاربرد آموس

برای بررسی و تبیین تأثیر عوامل روانی-اجتماعی مؤثر بر شکاف بین نگرش و رفتارهای زیست‌محیطی از معادلات ساختاری استفاده شده است. نگرش زیست‌محیطی با ابعاد پنج‌گانه به عنوان متغیر مستقل، عوامل و موانع موقعیتی، تحت عنوان عوامل روانی-اجتماعی با ابعاد سه‌گانه (اثربخشی شخصی، ارزش زیست‌محیطی، احساس تعلق مکانی) به عنوان متغیر واسطه‌ای و رفتار زیست‌محیطی با ابعاد سه‌گانه به عنوان متغیر وابسته می‌باشد.

نتایج نشان داده است که عوامل موقعیتی که تحت عنوان عوامل روانی-اجتماعی مورد بررسی قرار گرفتند، می‌توانند بخشی از هدف تحقیق را توضیح دهند. شاخص‌های برازش مدل: $df = 45$ ، $RMSEA = 0/05$ و مقدار $GFI = 0/93$ ، $TLI = 0/94$ ، $CFI = 0/92$ ، $chi - square = 104/6$ نشان دهنده برازش نسبتاً مناسب مدل تحقیق و فرامشخص بودن آن هستند. لذا با توجه به نتایج به دست آمده، چارچوب نظری ارائه شده در این پژوهش، می‌تواند الگویی مناسب برای تبیین واریانس بخشی از موضوع تحقیق باشد.

نمودار شماره سه- مدل نهایی برازش شده بر اساس تکنیک معادلات ساختاری برای پیش‌بینی عوامل مؤثر بر

شکاف نگرش و رفتار زیست‌محیطی

Chi-square = 104/6, df = 45, CFI=.92, TLI=.94, GFI=.93, RMSEA=.05

بحث و نتیجه‌گیری

ما در قرن بیستم با مسائل زیست‌محیطی جدید مواجه هستیم که بر زندگی روزانه و توازن طبیعت تأثیر دارد. این بررسی با این باور که حتی گام‌های کوچک می‌تواند تغییرات بزرگ ایجاد کند و با هدف گسترش درک چگونگی تأثیر نگرش‌های زیست‌محیطی بر میل و انگیزه کنش زیست‌محیطی، برداشتن شکاف بین این دو و شناسایی عواملی که بر آن تأثیر دارند و در نهایت رسیدن به یک رفتار زیست‌محیطی آگاهانه آغاز شد. هدف از انجام تحقیق حاضر، شناخت میزان تأثیر نقش عوامل روانی-اجتماعی بر شکاف بین نگرش و رفتار زیست‌محیطی است. این پژوهش با روش پیمایش انجام شده است و جامعه آماری شامل شهروندان شهر کرمانشاه، با حجم نمونه ۴۱۰ نفر و روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای است و ابزار گردآوری اطلاعات پرسشنامه بوده است. یافته‌ها نشان داد که میانگین نگرش و رفتار زیست‌محیطی پاسخگویان به ترتیب متوسط رو به بالا یعنی (۳/۸۶ از ۵) و (۳/۱ از ۵) است. در ارتباط با عوامل و موانع موقعیتی که در این نوشتار مورد بررسی قرار گرفتند، میانگین متغیر اثربخشی شخصی متوسط رو به پایین بوه است (میانگین ۲/۸۰)، متغیر ارزش‌های زیست‌محیطی در حد متوسط است (میانگین کل ۳/۰۷)، در عین حال که میانگین تعلق مکانی متوسط رو به بالاست (میانگین کل ۳/۳۲). همچنین نتایج حاصل از آزمون فرضیات حاکی از پذیرش سه فرضیه مطرح شده هستند. اول این که می‌توان با تقویت متغیر اثربخشی شخصی در جهت حفظ محیط زیست در راستای منجر شدن نگرش‌های مثبت به رفتارهای

مسئولانه گام برداشت که همسو با تحقیقات آبراهام و همکاران (۲۰۱۵)، تابیرو و هرناندز^{۲۴} (۲۰۱۱)، صالحی (۲۰۲۱) و بایکی و سیبائر^{۲۵} (۲۰۱۹) بود. همچنین هر چه ارزش‌های زیست-محیطی شهروندان زیست محور باشد؛ نگرش‌های مثبت زیست‌محیطی شهروندان بیشتر به سمت رفتارهای مسئولانه با محیط ختم می‌شود. کلاهی و همکاران (۱۳۹۹)، حقیقتیان و احمدیان (۱۳۹۵)، صفا و همکاران (۱۳۹۶) و ایمانی و همکاران (۱۴۰۱) نیز به تأثیر ارزش‌های زیست‌محیطی بر روی شکاف بین نگرش و رفتار زیست‌محیطی مؤثر دست یافتند. یکی دیگر از نتایج این تحقیق این بود که با افزایش احساس تعلق مکانی شهروندان و همراهی آن با نگرش‌های مثبت بوم‌گرایانه؛ به کاهش شکاف بین نگرش-رفتار ختم می‌شود که همسو با نتیجه پژوهش عابدی سروستانی (۱۳۹۳)، هالپنی (۲۰۱۰)، کرمی و همکاران (۱۴۰۰) و دسترس و همکاران (۱۳۹۸) می‌باشد. در نهایت، نتایج حاصل از تحلیل رگرسیون نشان داد که مفاهیم و سازه‌های مطرح شده در تحقیق، توانایی تبیین ۱۱ درصد از واریانس متغیر نگرش-رفتار را داشته‌اند. نتایج حاصل از تحلیل مسیر نشان می‌دهد که نگرش زیست‌محیطی به واسطه متغیرهای واسطه‌ای فوق، دارای تأثیر بیشتری بر متغیر وابسته رفتار زیست‌محیطی در مقایسه با ارتباط بدون واسطه می‌باشد. همچنین شاخص‌های برازش معادلات ساختاری (chi-square = ۱۰۴/۶، df=۴۵، NFI=۰/۹۲، CFI=۰/۹۴، TLI=۰/۹۳، GFI = ۰/۹۳ و مقدار RMSEA=۰/۵) نشان دهنده برازش نسبتاً خوب مدل است و حاکی از اهمیت متغیرهای موقعیتی بر میزان شکاف بین نگرش و رفتار مؤثر بوده است.

²⁴ Taberero & Hernandez

²⁵Babcicky & Seebuer

منابع

۱. ایمانی، بهرام؛ بندری ابوالمحمد و عباس نوروزی (۱۴۰۱) «عوامل مؤثر بر رفتارهای زیست-محیطی روستاییان در شهرستان اردبیل»، پژوهش‌های محیط زیست، سال سیزدهم، شماره ۲۶: ۳۱۶-۳۰۱.
۲. افغان نژاد، پویا؛ حیدرآبادی، ابوالقاسم و سید احمد جعفری کلاریجانی (۱۴۰۱) «تحلیل جامعه‌شناختی رفتار محیط زیستی گردشگران در شهرهای ساحلی»، مطالعات توسعه اجتماعی، سال یازدهم، شماره ۲(۴۲): ۲۳۰-۲۰۲.
۳. حقیقتیان، منصور؛ هاشمیان، سید علی و داریوش احمدیان (۱۳۹۴) «نقش عوامل ساختاری بر شکاف بین نگرش و رفتار زیست‌محیطی»، مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، دوره ۴، شماره ۴: ۶۱۴-۵۹۳.
۴. حقیقتیان، منصور و داریوش احمدیان (۱۳۹۵) «نقش عوامل فرهنگی بر رفتار زیست-محیطی»، مطالعات جامعه‌شناختی شهری، سال ششم، شماره ۱۸: ۷۶-۵۱.
۵. دسترس، فرناز و بیژن خواجه نوری (۱۳۹۸) «بررسی رابطه بین عوامل جامعه‌شناختی و رفتار زیست‌محیطی شهروندان شهر شیراز»، جامعه‌شناسی کاربردی، دوره ۳۰، شماره ۴: ۵۸-۳۵.
۶. صالحی، صادق و سارا کریم زاده (۱۳۹۳) «بررسی تأثیر ارزش‌های زیست‌محیطی بر رفتار زیست‌محیطی شهروندان ارومیه»، مسائل اجتماعی ایران، سال پنجم، شماره ۲، ۷۶-۶۱.
۷. صالحی، صادق و زهرا پازوکی نژاد (۱۳۹۵) «تحلیل جامعه‌شناختی سبک زندگی پایدار در بین دانشجویان»، آموزش عالی ایران، سال هشتم، شماره ۱: ۱۰۶-۹۲.
۸. صبوری خسروشاهی، حبیب و علی اصغر فیروزجائیان (۱۳۹۱) «عوامل مؤثر بر خود اثربخشی شخصی در بین کارکنان دانشگاه»، پژوهش اجتماعی، سال یازدهم، شماره ۱: ۲۹۷-۲۸۱.
۹. عابدی سروستانی، احمد (۱۳۹۳) «تعلق مکانی، نگرش و رفتار زیست‌محیطی گردشگران»، پژوهش محیط زیست، سال ۵، شماره ۹: ۴۶-۳۵.
۱۰. صفا، لیلا؛ صلاحی مقدم، نفیسه و محمد مهدی گنج‌خانلو (۱۳۹۶) «مدل یابی رفتار حفاظت زیست محیطی»، علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران، دوره ۱۳، شماره ۲: ۱۰۸-۹۱.
۱۱. فرهمند، مهناز؛ شکوهی فرد، کاوه و حامد سیار خلج (۱۳۹۳) «بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر رفتارهای زیست‌محیطی»، مطالعات جامعه‌شناختی شهری، سال چهارم، شماره ۱۰: ۱۴۱-۱۰۹.

۱۲. فلاحت، محمدصادق و سمیرا ونوحی (۱۳۹۱) « ماهیت نشانه‌ها و نقش آن در ارتقای حس مکان فضای معماری»، هنرهای زیبا معماری و شهرسازی، دوره ۱۷، شماره ۱: ۲۵-۱۷.
۱۳. فلاحت، محمد صادق (۱۳۸۵) «حس مکان و عوامل شکل دهنده آن»، هنرهای زیبا، شماره ۲۶: ۵۷-۶۶.
۱۴. فیروزجاییان، علی اصغر؛ صالحی، صاد و آزاده شفیعی (۱۳۹۶) « بی تفاوتی زیست‌محیطی به مثابه بی تفاوتی اجتماعی»، جامعه پژوهی فرهنگی، دوره ۸، شماره ۳: ۷۰-۵۱.
۱۵. کرمی، اسلام؛ بصیری، مصطفی و علی زینالی عظیم (۱۴۰۰) «تحلیل دل‌بستگی به مکان و متغیرهای وابسته به آن در مکان سوم شهری (تبریز)»، جغرافیای برنامه‌ریزی شهری، دوره نهم، شماره ۳: ۷۵۹-۷۳۵.
۱۶. کلاهی، مهدی؛ انتقام کش، نرگس و محمود مولایی کرمانی (۱۳۹۹) «نقش مؤلفه‌های اجتماعی-فرهنگی بر رفتار محیط زیستی»، پژوهش‌های بوم‌شناسی شهری، شماره ۲۰: ۵۶-۴۱.

17. Abraham, J., Magda Pane, M and Patriana Chairiyani, R (2015) «An Investigation on Cynicism and Environmental Self-Efficacy as Predictors of Pro-Environmental Behavior », **Psychology**, 6(2015): 234-242.

18. Altigine, N and Biglin, F.Z (2015) «The effect of environmental attitudes on environmentally conscious behavior of university students», from www.marketing-trends-congress.com .

19. Bandura, A (1977) «Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change », **Psychological Review**, 54(2): 191-215.

20. Babicky, P, Seebuer, S (2019) «unpacking protection motivatin theory: evidence for a separate protectine and Non protective route in private flood Mitigation behavior», **journal of Rick Research**, 1503-1521. ,(12)2.

21. Buta, N., Holland, S. M., & Kaplanidou, K. (2014) «Local Communities and Protected Areas: The Mediating Role of Place Attachment for Pro-Environmental Civic Engagement». **Journal of Outdoor Recreation and Tourism**, 5, 1-10.

22. Kellstedt, P. Zahran, S. & Vedlitz, A. (2008) «Personal Efficacy, the Information Environment, and Attitudes toward Global Warming and Climate Change in the United States», **Risk Analysis**, Vol. 28, No. 1, P 113-128.

23. Daryantoa, Ahmad, Zening, Song. (2020) «A meta analysis of the relationship between place attachment and pro-environmental behavior», **Journal of Business Research**, Volume 123:208-219.

24. Duong, C.D. (2020) «Big five personality traits and green consumption: bridging the attitude-intention-behavior gap», **Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics**, 34(6): 1123-1144.

25. Dunlap, R. E., & Van Liere, K. D (1978) «The new environmental paradigm: A proposed measuring instrument and preliminary results», **Journal of Environmental Education**, No. 9, PP: 10-19.

26. Fuhrer, U., Kaiser, F. G., Seiler, I. & Maggi, M. (1995) « From Social- Representation to Environmental Concern: the Influence of Face-to-Face versus Mediated Communication», In U. Fuhrer (Ed.) **Ecological Action as a Social Process**: 61-75.

27. Halpenny, E. A. (2010) «Pro-Environmental Behaviors and Park Visitors: The Effect of Place Attachment», **Journal of Environmental Psychology**, 30(4), 409-421.

28. Hini, D.; Gendall, P. & Kearnz, Z (1995) «The link between environmental attitudes and behavior ». **Marketing Bulletin**, 6: 22-31.

29. Kairser, F.G. Wolfing, S & Fuhrer, U (1999) «Environmental Attitude and Ecological Behavior», **Journal of Environmental Psychology**. 19: 1-19.

30. Kollmuss, A. Agyeman, J (2002) « Mind the Gsp why do people act environmentally and what are the barriers to pro- environmental behavior», **Environmental Education**, 8, 239-260.

31. Lindsay, B; Miller, Ronald E; Rice, Abel Gustafson, and Matthew H. Goldbe. (2022) «Relationships among Environmental Attitudes, Environmental Efficacy, and Pro-Environmental Behaviors Across and Within 11 Countries», **Environment and Behavior**. Vol. 54 (7-8), P.p: 1063-1096.

32. O'Driscoll, A., Claudy, M., and Peterson, M (2013) «Undertanding the attit547-5eavior gap fpr renewable energy systems using behavioral reasoning», **Journal of macromarketing**, 33(4): 273-287, doi: 10.1177/0276146713481605.

33. Salehi, S (2021) «Analysis of enviromental behaviors of rural people by applying protection Motivation». **Journal of rural research**, vol11 (4), 662-673.

34. Sawitri, D. R., H. Hadiyanto, and S. P. Hadi (2015) «Pro-Environmental Behavior from a Social Cognitive Theory Perspective», **Procedia Environmental Sciences**, Vol. 23.

35. Scannel, L and Gifford, R (2011) «Personally Relevant Climate Change: The Role of Place Attachment and local Versus Global Message Framing in Engagement», **Journal of Environment and Behavior**, xx(x), PP: 1-26.

36. steg, L., De Groot, J. M., Dreijernik, L., Abrahamse, W., Siero, F (2011) « Acceptability, and Intentions: The Role of Values, Worldviews,

and Environmental Concern», **Faculty of Behavioral and Social Sciences** version of Record published, 24:349-367.

37. Stern, P (2000) «Toward a Coherent Theory of Environmentally Significant Behavior », **Journal If Social Issue**", Vol. 56, No. 3, p407-424.

38. SchwartzUSA, S.H. (1973) «Normative Explanations of Helping Behavior: A Critique, Proposal and Empirical Test», **Experimental Social Psychology**, 9: 349-364.

39. Taberero, C and Hernandez, B (2011) «Self-efficeincy and intrinsic motivation guiding environmental behavior», **Environemntal and Behavior**, 43(5): 658-675.